

Марта Стојић

Етнографски институт САНУ, Београд

martastojic@gmail.com

Ко су избрисани?

Технике искључивања у Републици Словенији*

Термин *избрисани* је одомаћен назив за административну категорију која се односи на 18 305 људи у Републици Словенији (РС), избрисаних 26. 2. 1992. године из регистра сталног становништва због неаплицирања за словеначко држављанство у законски прописаном року. Избрисани су последично изгубили сва грађанска права, која им ни данас нису у потпуности враћена. Уставни суд РС је одлукама из 1999. и 2003. године потврдио неуставност овог чина. У раду је дат историјат настанка избрисаних и кратак преглед тренутног стања са правног аспекта. Питање држављанства је врло важна тема за истраживање јер су у данашње време разлике у могућностима остваривања основних људских права за држављане и недржављане у Европи достигле висок ниво: овим радом сам желела да прикажем један пример формирања „илегалаца“ од стране државе у којој су или рођени или у којој живе, а на основу кога се могу наслутити све тешкоће оних који су искључени само зато што су према неким потпуно арбитрарним (у светлу људских права али не и социополитичког контекста) критеријумима представљени као претња националном систему и „интересу“ државе.

Кључне речи:

избрисани, судске одлуке,
закони, последице брисања

Термин *избрисани* се од 2002. године у јавности одомаћио као назив за једну административну категорију становништва у Републици Словенији (у даљем тексту РС). Покушаћу да у овом раду сажето представим њен настанак. Рад је део ширег истраживања овог феномена и представља неку врсту увода у презентовање његових резултата. Овај феномен је занимљив због

* Текст је резултат рада на пројекту бр. 147023: *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, који у целини финансира МНТР РС.

мистификације која се око њега развила: иако се о овом проблему говори још од 1992. године,¹ до данас ниједна влада РС није о њему заузела јасан став, и поред сталног упозоравања светске јавности од стране међународних организација, почев од 1994. године.² Проблем је и интернационализован, најпре 2004. године, уласком РС у ЕУ, што је потврђено манифестацијом „Каравана избрисаних“ у новембру 2006. године, када је група избрисаних говорила пред Европским парламентом у Бриселу, захваљујући организацији посланика Удружене европске левице.³ Иако медији обилују исказима политичара о овој теми, а и правници из РС и других европских земаља покушавају да на различитим судским инстанцама (од општинских судова до Међународног суда за људска права у Стразбуру) одгонетну да ли је до брисања икада дошло и ко је евентуално за то одговоран, научних радова о овом проблему је мало: до сада су објављене само две публикације,⁴ а од 2007. године је на Мировном институту у Љубљани отпочело архивирање појединачних животних прича избрисаних. Занимљиво је да и поред овакве ситуације – сада већ шеснаестогодишњег ћутања политичких званичника, „обични људи“ са којима сам у РС разговарала о избрисанима, изгледа, имају некакав изграђен став о томе ко су избрисани и чиме се баве. Нико их не познаје, сви су чули за њих и сви мисле да постоје као јака организација (нешто као масони, или Јевреји у Немачкој тридесетих и четрдесетих година XX века, или терористи у САД у новије време). Друга мистификација долази од самих избрисаних: о систематском брисању не-Словенаца из СФРЈ, о геноциду изведеном помоћу оловке и папира (дигитални геноцид у новије време), о завери словеначких ултранационалиста и слично. Занима ме како је на основу малог броја званичних података, лако доступних јавности, изграђен кохерентан систем представа о избрисанима. Пошто о њима постоји пуно контрадикторних информација (чему и словеначка администрација доприноси упорним ћутањем), а код нас у земљи се о овом проблему уопште мало говори, решила сам да за почетак феномен покушам да представим са правног аспекта. Питање држављанства и из њега произилазећих права, уз аутоматско искључивање и депривацију оних који то држављанство немају, постало је важно за истраживање, нарочито у земљама које су у ЕУ или пак теже да јој се прикључе. Избрисани су пример тога како сама држава, путем свога политичко-административног апарата, формира депривирани категорије, за шта успева да добије велику подршку у јавности – конструисањем „унутрашњих непријатеља“. Иако овде нећу дубље залазити у контексте

¹ Mekina, I., *Izbris izbrisa*, u Beznec, B., (ur.), *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, XXXV, št. 228, Študentska založba, Ljubljana 2007, 158.

² Pistotnik, S., *Kronologija izbrisa 1990-2007*, ibid. 209.

³ Komel, M., *Karavana izbrisanih*, рецензија истоименог документарног филма ауторке Дражене Перић из 2007. године, ibid., 243. Такође, 5. марта 2008. Године, на састанку Удружене европске левице у Љубљани, један део расправе био је посвећен овом проблему.

⁴ Dedić, J., Jalušič, V. i Zorn, J., *Izbrisani: Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*, Mirovni inštitut, Ljubljana 2003. године, као и Beznec, B. (ur.), *Zgodba nekega izbrisa*, Študentska založba, Ljubljana 2007.

таквих дешавања, сматрам да је неопходно указати на те механизме, што ћу учинити представљањем правних аката и животних историја појединаца, које су њихова последица. У сваком случају, превод словеначких закона, чије је флексибилно и волунтаристичко тумачење довело до брисања и затим продужавања легално-илегалне ситуације избрисаних, биће добра основа за нека будућа истраживања, како овог проблема, тако и других облика искључивања „неподобних категорија становништва,“ који задобијају велику подршку у широј јавности услед јаке медијске кампање.

Иако су назнаке будућег брисања биле присутне у парламентарним дебатама и пре осамостаљивања РС, управо је доношењем Основног уставног акта о самосталности и аутономности РС „машинерија“ стављена у покрет: „Произилазећи из воље словеначког народа и становника РС, изражене на плебисциту о самосталности и независности РС дана 23. децембра 1990, поштујући чињеницу да је РС већ била држава на основу досадашњег уставног уређења и да је само део својих суверених права остваривала у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ), због чињенице да СФРЈ не делује као правно уређена држава и да се у њој изразито крше људска права, национална права и права република и аутономних покрајина, због чињенице да федерално уређење СФРЈ не омогућава решење политичке и економске кризе и да међу југословенским републикама није дошло до споразума који би омогућио осамостаљење република, уз истовремено преобликовање југословенске савезне државе у савез суверених држава, због јаке решености да РС поштује иста права других југословенских република и с њима једнакоправно, демократски и на миран начин поступно уређује сва питања која се односе на досадашњи заједнички живот, поштује њихову сувереност и територијални интегритет, као и због решености да се са другим југословенским републикама као самостална и независна држава и у будућности договара о институционалним и другим везама, Скупштина РС прихвата на заједничкој седници свих већа дана 25. јуна 1991, на основу уставних амандмана LXXIII, LXXII и XCIX на Устав РС и у складу са чланом 4 Закона о плебисциту о самосталности и независности РС, ОСНОВНИ УСТАВНИ АКТ О САМОСТАЛНОСТИ И НЕЗАВИСНОСТИ РС“ (прев. М. С.)⁵

Словенија је на овај дан донела и низ других законских аката, од којих је за феномен избрисаних најважнији **Закон о држављанству РС**. У члану 2 пише да се држављанин РС, који има и држављанство неке друге земље, рачуна као држављанин РС ако међународни уговори не говоре другачије. У члану 3 пише да држављанство РС може да се добије по пореклу, рођењу, натурализацијом (на основу молбе) и по међународним уговорима.⁶ Држављанство се може одузети ако особа представља опасност за РС (ако је члан неке организације или стране обавештајне службе), и то без њеног

⁵ *Temeljna ustavna listina, člen 4, Uradni list RS, št.1, leto I, dneva 25. 6. 1991, 1.*

⁶ *Исто, Закон о држављанству, 8.*

знања.⁷ У поглављу о евиденцији држављанства пише да се, уместо држављанства, до натурализације може уписати народност особе, уколико дато држављанство није познато.⁸ За држављанина РС важи она особа која је, иначе, држављанин неке друге републике СФРЈ, а која је на дан плебисцита о самосталности и независности РС, 23. децембра 1990, имала пријављено стално пребивалиште у РС и која ту и фактички живи, под условом да у року од шест месеци од ступања на снагу тог закона преда молбу управној јединици на чијој територији живи. Деца тих особа аутоматски добијају словеначко држављанство, или га добијају ако сама напишу молбу, у случају да имају више од 14 година.⁹ У овом закону није написано шта се после тог рока догађа са особама које живе у РС а нису аплицирале за држављанство. Међутим, у **Закону о странцима**, члан 81, пише следеће:

„1. До краја одлуке у управном поступку за пријем у држављанство РС одреднице овог закона не важе за држављане СФРЈ који су држављани друге републике и који у року од шест месеци од ступања на снагу Закона о држављанству РС замоле за пријем у држављанство РС, по 40 члану наведеног закона.

2. За држављане СФРЈ који су држављани других република, а који не затраже држављанство РС у року наведеном у претходном ставу или су им издате негативне одлуке, почињу да важе одреднице овог закона два месеца по истеку рока у коме су могли да замоле за примање у држављанство РС, одн. до издавања коначне одлуке”. (прев. М. С.)¹⁰

Када је прошао шестомесечни рок, особе које нису аплицирале за словеначко држављанство и даље номинално имају статус држављана, а након још два месеца долази до њиховог пребацивања из категорије држављана у категорију странаца, што се десило по тада важећим законима, као и до истовременог *брисања из регистра сталног становитва РС*, што није имало никакву законску основу. Јавности нису доступни подаци о томе како је до тога дошло. М. Кривиц у *Post Scriptum* књиге *Izbrisani* износи да су дуго постојале недоумице око тога да ли је то учињено због стручне неспособности и правног незнања, или је у питању био намерни политички чин:

„Тек новембра 2002. године је новинар Б. Мекина (објављено у „*Večeru*“ 26. 11. 2002.) открио у скупштинским архивима да је то био намерни политички чин.“¹¹

⁷ Исто, Закон о држављанству, члан 26, 8.

⁸ Исто, Закон о држављанству, члан 33, 9.

⁹ Исто, Закон о држављанству, члан 40, 10.

¹⁰ Исто, Закон о странцима, члан 81, 19.

¹¹ Dedić J., н. д, 147. Иначе, Матевж Кривиц, некадашњи судија Уставног суда Словеније, тренутно је правни заступник једне организације избрисаних (DIPS – Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije).

Пре него што наставим са даљим навођењем правних аката, написаћу нешто о последицама које су имале особе које су тада избрисане из регистра сталног становништва РС.¹² Подаци су добијени у јесен 2005. године, када сам учествовала у спровођењу полуструктурираних интервјуа за потребе Студија Лана, италијанске адвокатске канцеларије која је 2006. године поднела тужбу Суду за људска права у Стразбуру против РС, а заступајући права избрисаних.¹³ За илустрацију ћу користити текстове из часописа „Mladina“, исказе забележене у књизи *Izbrisani*¹⁴ и неструктуриране интервјуе које сам спровела 2006. и 2007. године.

„Одем ти ја у општину да пријавим ћерку. Знаш како је, прво дете, пресрећан, славило се. Осмех ми од увета до увета. И стигнемо, питају за име оца а ја поносан кажем. И траже ми документа. Дам им личну карту а службеник је погледа и рече да мора да је однесе да је још неко види. Ја кажем: „У реду,“ и после ми је враћа избушену. Без икаквог објашњења!“¹⁵

Ова изјава је наведена као пример како су избрисанима одузимани или уништавани лични документи – без икаквог објашњења, или са изразима нетрпељивости: „Фирме вам лоше стоје а држава вас неће узети на своја леђа“,¹⁶ „Препоручујем Вам да што пре средите то око држављанства или ћемо Вас обући у војничку униформу и послати на српски фронт“,¹⁷ или, на пример, као следећем случају:

¹² Погледати исто, 134-135, где је дат списак од 21 типа кршења људских права.

¹³ У првом турнусу је направљено 60 интервјуа. Интервјуи су давани на словеначком и српско-хрватском језику, а преведени су на енглески и италијански. Обавезно је било сакупљање фотокопија докумената који подржавају исказе избрисаних (поништене личне карте, пасоши, возачке дозволе, судске одлуке о неиздавању дозволе за стални или привремени боравак, држављанства, матични листови, венчани листови, радне књижице и тако даље). Од 60 избрисаних, који су тада учествовали у интервјуу, одабрано је 11 случајева где особе још увек немају решен никакав правни статус и „Studio Lana“ заступа управо њихова права. Тужба је предата 4. 7. 2006. Датум почетка процесуирања тужбе није ми познат.

¹⁴ Dedić, J., н. д.

¹⁵ Интервју са А. Т. од дана 27. 2. 2007, односи се на догађај из 1993. године. Прича је објављена и у чланку *Tujec ne more imeti otroka*, часопис „Mladina“, од дана 26. 11. 2001. године.

¹⁶ Интервју са В. Г. из 2005.

¹⁷ Из интервјуа са А. Д. из 2005. године, а односи се на речи које му је упутила службеница Управне јединице у којој је живео. Иначе, А. Д. је, како сам каже у интервјуу „у Словенији рођени Словенац, од словеначких родитеља.“ Међу избрисанима има припадника свих „конститутивних народа СФРЈ“ – Бошњака, Хрвата, Срба, Словенаца, Црногораца, Македонаца, али и Рома, у великом броју, као и припадника других народа или нација, у знатно мањој мери. Ово су подаци које сам добила на основу интервјуа обављених 2005. године.

„Била је рутинска контрола. Привели су ме у полицијску станицу иако сам предао документа. Рекли су ми да документа не важе и одузели ми личну карту, пасош и пропусницу за Италију. Тражио сам да ми неко објасни зашто. Након два сата ми је пришао један цивил и објаснио: доведен сам у полицијску станицу да би ме послали судији за прекршаје! Зашто, питао сам се. Јер живим непријављен на својој адреси, био је одговор. Када сам питао како и зашто, цивил ме је питао да ли гледам ТВ, јер тамо је речено да ме је држава одјавила 26. 2. 1992. Одведен сам судији за прекршаје, платио казну 3 600 толара, онда су ме возили кући, у присуству полиције покупио сам гардеробу и одвезли су ме у Центер на Целовшки или у Шишки.¹⁸ Ту сам био 12 дана затворен. Питао сам зашто ме држе затвореног – рекли су ми да идем у Хрватску да помогнем својима. Жена је долазила пар пута, па су ме пустили. Возачку дозволу сам имао. Током боравка у Прелазном центру биле су многобројне вербалне провокације: да ће, када дође мрак, да нас Србе вози комби у Хрватску, да се боримо. То се догађало из дана у дан.“ (прев. М. С.)¹⁹

Осим вербалног малтретирања и затварања,²⁰ било је и депортација.²¹ Иако их се већина десила почетком деведесетих, одвијале су се и касније. Један од најновијих примера је случај Али Берише, косовског Рома. Године 1993, када се вратио из посете рођацима у Немачкој, на граничном прелазу му је полицајац рекао да његова документа више не важе, иако је у РС стално живео и радио од 1987. године. Одузели су му документа и одвезли га у Центар за одстрањивање странаца у Шишки у Љубљани.²² Одатле је касније

¹⁸ Прелазни дом, институција у којој се између осталог утврђује идентитет особа без докумената, прим. аут. За шире објашњење видети фусноту 22.

¹⁹ Из интервјуа са В. А. из 2005. године.

²⁰ У књизи Dedić, J., н. д, 111- 121, дати су примери полицијског малтретирања.

²¹ Исто, 121-127.

²² „Са осамостаљењем, године 1991. РС почела је да самостално решава и проблеме миграција у свим њиховим појавним облицима, од избегличке проблематике до бављења странцима који су илегално долазили у РС, те је зато у јесен године 1991, на основу тада важећег Закона о странцима у оквиру Министарства унутрашњих послова РС, основан Прелазни дом РС за странце са седиштем у Љубљани, који је био намењен настањењу и помоћи молиоцима за признање статуса избеглице (азила) странцима, који су били у поступку за утврђивање идентитета, странцима који су чекали на присилно одстрањивање из државе, као и малолетним странцима које није било могуће одмах вратити у матичну државу. Августа 1999. прихваћена су два закона: Закон о странцима и Закон о азилу, што је довело до укидања Прелазног дома РС за странце. Његове функције су од 1. 1. 2000. преузели Центар за странце и Азилни дом. Центар за странце, као организацијска јединица Полиције, намењен је одстрањивању странаца из државе, и то само оних који на нашем тлу бораве незаконито. Странце никада присилно не враћамо у државе у којима би били угрожени њихови животи или слобода из разлога расне, верске, етничке или друге припадности или политичког уверења, или, пак, у државе где би били испостављени мучењу или нечовечном или понижавајућем третирању, јер у тим случајевима Закон о

депортован за Албанију. А осим презимена, Али Бериша нема никакве везе са Албанијом нити је до тада икада у њој био. Из затвора у Албанији је побегао и илегално опет дошао у РС, где је поново затворен у Центар из кога је касније побегао у Немачку, где је затражио статус избеглице. Када Косово након 1999. више није имало статус ратног подручја, надлежни органи у Немачкој су одлучили да Беришу са породицом (у Немачкој се оженио и добио децу) депортују на Косово. Међутим, пошто је последњи стални боравак имао пријављен у Марибору, враћен је у РС, где је затражио азил.²³ Живео је у Азилном дому (где је добио и пето дете), све док га са породицом нису опет депортовали у Немачку крајем јануара 2007.²⁴ Такве „забуне“, као што је депортација Берише у Албанију, догађале су се и у РС. Занимљив је пример наведен у књизи *Izbrisani*:

„По народности сам Србин и не би смели да ме депортују у Хрватску. Тиме су кршили све конвенције о људским правима. На словеначкој граници смо прешли у други ауто: из полицијског у обичан бели караван. Хрватски погранични полицајци нису хтели да ме приме. Полицајци су ме морали одвести назад. На граничном прелазу Грушковје између словеначке и хрватске границе постоји неколико километара широк појас који не припада ниједној држави. Тамо, на средини између обе границе смо стали. Извукли су ме из аута. Полицајац ми је ставио аутоматску пушку у уста и запретио ми да ће следећи пут притиснути обарач – ако се вратим. Онда ме је још и шутнуо. Оставили су ме баш тамо, на ничијој земљи, да бих сам отишао у Хрватску. Нисам знао шта бих. Решио сам да одем на границу до хрватских полицајаца. Чинили су ми се човечнијим од словеначких, јер су ме одмах на граници одбили (као Србина нису хтели да ме приме). Објаснио сам им каква је ситуација. Један од њих ми је скувао кафу. Рекли су ми да им полицајци сваког дана доведу по 10, 12 људи. Ако су Хрвати, узму их – требали су им војници – слали су их на фронт. Нас Србе су одбијали. Сачекали смо да падне мрак и онда су ми показали где могу да илегално пређем у РС и вратим се кући.“ (прев. М. С.)²⁵

странцима изричито брани њихово присилно одстрањивање из наше државе.“ Са званичне веб-странице Полиције РС: www.policija.si/si/organiziranost/uup/centujce.html

²³ На основу низа интервјуа са Алијем Беришом, обављених током 2006. године. Из разговора са његовим адвокатом, Матевжом Кривицем, и Александром Тодоровићем, председником једне организације избрисаних (СИА, *Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov*) сазнала сам да, према тзв. Даблинској конвенцији, једна особа не може у две земље ЕУ тражити азил. Међутим, одлуке Уставног суда РС из 1999. и 2003. године (видети касније у тексту) бране сваку депортацију избрисаних.

²⁴ Из чланка *Otroci v zaporu*, објављеном у „Mladini“ 3. 2. 2007. године. О Бериши је исти часопис писао и у чланку *Izbrisani azilant*, од 17. 10. 2005.

²⁵ Dedić, J., н. д, 121.

Брисање, тј. непоседовање личних докумената, одражавало се и у другим животним сферама, које су мање везане за директне претње и малтретирања, али су исто тако избрисанима знатно отежавале свакодневицу. Готово сви који су интервјуисани 2005. имали су проблема са продужетком радног односа.²⁶ Већина је морала да ради „на црно“ и то најчешће физичке послове.²⁷

„Још увек немам никаква документа. Полиција зна и увек ме пусти. А посао тешко нађем. Сада радим на једној машини за сечење папира на којој је онај пре мене изгубио три прста. Наравно да нисам пријављен. Шта ћу, од нечега мора да се живи.“²⁸

Многи су доведени на руб преживљавања. Примера за то је више.²⁹

„Пре смо добро живели. Имали смо стан, ауто, гаражу и викендицу. Тамо смо гајили воће и поврће. Још смо и комшијама носили, толико смо имали. Колеге су прво мени долазиле да питају када су хтеле да позајме новац... Са децом смо сваког лета ишли на море. Сада немам ништа. Понекад погледам у контејнер, ако су људи нешто што је још употребљиво бацили.“ (прев. М. С.)³⁰

Губили су и право на здравствено осигурање, што је често доводило до погоршаног здравственог стања избрисаних, нарочито у случају када не би имали новац да лечење сами плате.³¹ Некада су добијали и потврду да не могу да имају здравствено осигурање.³² У том смислу је илустративна следећа прича:

„Иван Баго је био на прелому миленијума витални осамдесетогодишњак. Онда му једног дана на ногу пала палета и повредио је прст. Отишао је до болнице, где су средили рану. У болницу је ишао још и на превијање ране, а онда му је једног дана медицинска сестра рекла: 'Картицу, молим.' Господин Баго јој је

²⁶ Интервјуисани су били замољени да донесу фотокопије својих радних књижица, из којих се јасно види нагли прекид уписивања од 1993. године.

²⁷ У часопису „Mladina“ обављен је низ чланака у којима су описани животи неколицине избрисаних; на пример, поменути *Tujec ne more imeti otroka*, од дана 26. 11. 2001; *Popravljanje napak iz preteklosti*, од дана 15. 7. 2002; *Zgodba Janka Šribarja*, од дана 25. 8. 2003; *Zgodbe izbrisanih*, од дана 22. 12. 2003; *Izbrisani sa statusom kmeta*, од дана 19. 4. 2004; *Izbrisani branilci TO Slovenije*, од дана 8. 3. 2004.

²⁸ Интервју са И. Ј., од 28. 2. 2007.

²⁹ Погледати фусноту 27.

³⁰ Dedić, J., н. д, 132.

³¹ На основу интервјуа из 2005. године. Код 11 избрисаних које заступа „Studio Lana“ је то алармантно.

³² Чланак *Zgodba Janka Šribarja*, објављен у „Mladini“ дана 25. 8. 2003.

пружио стару здравствену књижицу, али сестра њоме није била задовољна. Пришла је другом пацијенту, узела му картицу и господину показала шта јој треба. Пластичну картицу Завода за здравствено осигурање са чипом. 'Господине, картица Вам треба. Иначе, свака ињекција кошта 4 500 толара.' Пошто Иван Баго до тога дана није имао проблема са здрављем, није ни приметио да није добио картицу. Затим је отишао до копарске филијале Завода и сазнао да је 1992. године био избрисан из евиденције. Из евиденције је био избрисан, јер је 1992. године био избрисан из регистра сталног становништва. Да се Иван Баго није повредио, можда ни данас не би знао да је његов правни статус врло сумњив. Ако министарство унутрашњих послова некога избрише из регистра сталног становништва, он последично изгуби гомилу других права. Закон о здравственој превенцији и здравственом осигурању каже да су осигурани они пензионери који у РС имају стални боравак. Појам *стални боравак* не упућује на кућу или стан у коме се стално борави, већ на компјутерски податак. Говори о томе да ли неко постоји у информационој бази министарства унутрашњих послова.“ (прев. М. С.)³³

Даље, пензионери нису могли да подигну своје пензије, пошто нису имали личне документе, а радници да их уплаћују, јер су радили „на црно“. Такође, радницима није рачунат радни стаж у периоду док су били без регулисаног правног статуса.³⁴

„Пензију, коју је зарадио у Немачкој, није могао у РС да добије нити да је подигне из банке, јер није имао стални боравак. Тако је остао без средстава за преживљавање, иако је пензија из Немачке долазила на његов рачун још од априла 1997. У међувремену су му из Немачке нагостили да ће престати да му уплаћују пензију, јер Јанко Шрибар није могао ниједним документом да докаже да је жив и да још увек постоји. Од немачког пензионерског осигурања је добио писмо у коме су захтевали да у докуменат којим сваке године потврђује да је жив упише и своје држављанство и податке из личног документа, иначе ће престати да му уплаћују пензију. Да би преживео, полако је распродавао свој иметак – ауто, који му држава није дозволила да користи, хармонику, Фендер гитару, скупе електронске ефекте за гитару, појачало за гитару, озвучење за певача, радијски стуб са Телефункеновим звучницима, микрофоне и различите држаче. По помоћ је отишао на одељак за социјални рад у Изоли, где су му службеници љубазно обајснили да помоћи код њих нема и

³³ Чланак *Izbrisani – 11 let pozneje*, објављен у „Mladini“, 24. 2. 2003. године.

³⁴ На основу интервјуа обављених 2005. године.

предложили му да илегално побегне преко границе. Издали су му и потврду о томе да му нису дали никакву помоћ.“ (прев. М. С.)³⁵

Особе које су биле избрисане нису могле да похађају високе школе, док је са основним и средњим било мање проблема. Директори и наставници толерисали су децу без докумената.³⁶

„Саша Миленковић, који се 1972. родио у Прокупљу, у РС је дошао када је имао 5 година. Године 1991. је завршио последњи разред средње школе, кренуо у посету браћи у Србију и изненада се нашао усред конфликта између српских и хрватских јединица. У РС се због блокада на путевима вратио тек фебруара 1992, закаснио да преда молбу за држављанство и постао избрисан. Помоћу старе личне карте покушао је да се упише на Факултет за спорт, али га без потврде о држављанству нису примили. У управној јединици у Мачковој улици су му избушили личне документе, а у РС је ‘са паузама’ боравио са радном и боравишном визом. После десет година живота, често на ивици сиромаштва, вратили су му статус сталног становника.“ (прев. М. С.)³⁷

Остале последице брисања само ћу набројати, да бих се што пре вратила правном аспекту феномена: немогућност откупа стана, или напуштања територије РС из страха да се неће моћи вратити, непризнавање очинства, отежаност легалне продаје иметка, отежаност процедуре за сахрањивање избрисаног покојника, раздвајање породица, искљученост из политичке партиципације, немогућност легалне вожње аутомобила и тако даље.³⁸

Укратко, свакодневица особа избрисаних из регистра сталног становништва РС била је дотерана до ивице толеранције. Прва тужба против Закона о странцима поднета је 14. новембра 1994.³⁹ Притисак на РС долази и од стране међународних организација, и то најпре од Канцеларије чувара људских права у РС.⁴⁰

„Пет година од осамостаљења РС многобројни појединци се још увек срећу са проблемима који су, више или мање, непосредно повезани са тим (осамостаљењем, прим. аутора). Ради се пре свега о поступцима за добијање словеначког држављанства, уређивању статуса странаца, исплати војничких пензија и

³⁵ Чланак *Zgodba Janka Šribarja*, објављен у „Mladini“ 25. 8. 2003. године.

³⁶ На основу интервјуа обављених 2005. године.

³⁷ Из чланка: *Zgodbe izbrisanih*, „Mladina“, 22. 12. 2003.

³⁸ На основу интервјуа из 2005. године.

³⁹ Dedić, J., н. д, 142.

⁴⁰ Letno poročilo 1995 – poglavje 6: *Ugotovitve in ocene o stopnji spoštovanja človekovih pravic ter o pravni varnosti državljanov v R S*, у делу: „Osamosvojitvena problematika“.

уређивању ситуације везане за војничке станове. Мислимо да је крајње време да држава та питања до краја реши. Несигурност и проблеми са којима се суочавају многобројни појединци, који не успевају да реше неко од наведених, за њих егзистенцијално важних питања, треба што пре да се заврше. У многобројним поступцима још увек су значајне ствари које се односе на период осамостаљивања и на којима се темеље, за појединца негативне правне последице. Мислимо да после пет година није допуштено обраћати пажњу ни на какве наводе о понашању појединца, у случају да се не ради о сумњичењу за кажњиве радње. Уколико се ради о кажњивим радњама, треба извести законом одређене поступке.“ (прев. М. С.)⁴¹

У наредним годишњим извештајима понављају се слични наводи.⁴² Притисак се наставља и кроз све учесталије тужбе против Закона о странцима. **Уставни суд РС 4. фебруара 1999. доноси одлуку да је избрис био неуставан:** „Уставни суд је у поступку за оцену уставности, започетом на иницијативу Благоја Миковића и Војислава Томића из Љубљане, на седници од 4. фебруара 1999. одлучио: 1. Закон о странцима (Uradni list RS, br. 1/91-I, 44/97 i 50/98 – odl. US) је у нескладу са Уставом, јер не одређује услове за добијање дозволе за стални боравак особа из члана 81, став 2, после истека рока у коме би могле да замоле за пријем у држављанство РС, ако то нису урадиле, или после дана када је одлука о непримању у држављанство РС постала коначна. 2. Одредница из члана 16, став 1 Закона о странцима није у нескладу са Уставом. 3. Утврђени несклад из тачке 1 Одлуке, законодавац је дужан да исправи у року од шест месеци од дана објављивања те одлуке у Урадном листу РС. 4. До исправљања утврђеног несклада из тачке 1 Одлуке, против држављана друге републике бивше СФРЈ не сме се изрећи указ присилног одстрањивања странца из члана 28 Закона о странцима, ако је на дан плебисцита, 23. 12. 1990, имао на подручју РС пријављен стални боравак и ако у Р. С. заиста живи.“ (прев. М. С.)⁴³

Из овога се, осим што је избрис био неуставан, види и то да су депортације избрисаних противуставне, као и то да законодавно тело мора донети закон који све те неусклађености треба да уреди. И заиста, 8. јула 1999. парламент доноси **Закон о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ у РС (ЗУСДДД).**⁴⁴ Према речима Матевжа Кривица, на основу тог закона је око 7 000 избрисаних поново добило дозволу за стални боравак.⁴⁵ Крајем 2002. године уложена је уставна иницијатива

⁴¹ Погледати веб-страницу www.varuh-rs.si/index.php?id=174&l=0

⁴² Погледати веб-страницу www.varuh-rs.si/

⁴³ Uradni list RS, 14/1999, od 12. 3. 1999.

⁴⁴ Uradni list RS, 61/1999, od 30. 7. 1999.

⁴⁵ Из интервјуа од 27. 2. 2007.

против ЗУСДДД.⁴⁶ И тако, **3. априла 2003, Уставни суд РС доноси следећу одлуку:**

„Уставни суд је у поступку за проверу иницијативе и у поступку за оцену уставности, започетом на иницијативу Друштва избрисаних пребивалцев Словеније, Птуј, и других, које заступају Матевж Кривиц из Медвода и Нева Миклавчич Предан из Љубљане, на седници од 3. априла 2003. одлучио: 1. Закон о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ у РС (Uradni list RS, br. 61/99 i 64/01) је у нескладу с Уставом, јер се држављанима других република бивше СФРЈ, који су 6. 2. 1992. били избрисани из регистра сталног становништва, од наведеног датума не признаје стални боравак. 2. Закон о уређивању статуса других држава наследница бивше СФРЈ у РС у нескладу је са Уставом, јер не уређује добијање дозволе за стални боравак држављанима других република бивше СФРЈ из претходне тачке изјаве, којима је био изречен указ присилног одстрањивања странца из 28. члана Закона о странцима (Uradni list RS, br. 1/91-I i 44/97). 3. Члан 1 Закона о уређивању статуса држављана наследница бивше СФРЈ у РС је у нескладу са Уставом из разлога наведених у образложењу те одлуке. 4. Члан 2, став 1 и 2 Закона о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ у РС престају да важе у деловима у којима одређују рок од три месеца за издавање дозволе за стални боравак. 5. Одбија се иницијатива за почетак поступка за оцену уставности члана 2, став 4, члана 3 и члана 7, став 3, тачка 12 Закона о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ. 6. Одбија се иницијатива Хелсиншког монитора Словеније – асоцијације за људска права за почетак поступка за оцену уставности и законитости Закона о уређивању статуса држављана других држава наследница СФРЈ у РС. 7. Законодавац је дужан да Утврђени несклад из тачака 1, 2 и 3 Одлуке исправи у року од шест месеци од дана објављивања ове одлуке у Урадном листу РС. 8. Дозволом за стални боравак, издатом на основу Закона о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ у РС, или на основу Закона о странцима (Uradni list RS, br. 1/91-I i 44/97), или на основу Закона о странцима (Uradni list RS, br. 61/99), утврђује се стални боравак држављана других република бивше СФРЈ у РС од 26. 2. 1992. надаље, ако су тога дана били избрисани из регистра сталног становништва. Министарство унутрашњих послова мора им по службеној

⁴⁶ Dedić, J., н. д, 143.

дужности издати допунске одлуке о утврђивању њиховог сталног боравка у РС од 26. 2. 1992. надаље.“ (прев. М. С.)⁴⁷

Из овога се види да је непризнавање сталног боравка особама које су на дан плебисцита о осамостаљивању РС имале пријављен стални боравак на њеном тлу било противуствано. Примедбе се односе и на тромесечни рок за предају молбе за добијање дозволе за стални боравак. Такође, Уставни суд тада први пут користи термин *брисање* и види се да је и Хелсиншки монитор предао иницијативу против ЗУСДДД. Међутим, осим убрзаног издавања допунских одлука након доношења тзв. **техничког закона о избрисанима 26. новембра 2003. године**, а који се односио на тачку 8 горепоменуте одлуке Уставног суда, до тзв. системског закона, који би свима избрисанима вратио одузета права, није дошло због јаког противљења тадашње парламентарне опозиције.⁴⁸ На основу тзв. техничког закона, према речима Матевжа Кривица, неких 4 000 избрисаних је добило дозволу за стални боравак.⁴⁹

И доношење тзв. техничког закона о избрисанима било је отежано услед деловања тадашње опозиције, а садашњих владајућих странака у словеначком парламенту. У оквиру предизборне кампање био је расписан референдум о томе да ли треба избрисанима вратити њихова права.⁵⁰ Резултати нису били обавезујући у том смислу да би утицали на доношење закона, али показују стање јавног мњења. РС је тада имала 1 625 805 регистрованих гласача, а на референдум је изашло њих 511 321. Против је гласало 94,60%, за је гласало 8,82% гласача, а неважећих листића је било 1,50%.⁵¹

Што се тиче броја избрисаних, званични број се може наћи у извештају Министарства унутрашњих послова РС, поднетом на конференцији за штампу 19. јуна 2002,⁵² где пише следеће:

⁴⁷ *Uradni list RS*, 36/2003, од 16. 4. 2003.

⁴⁸ *Dnevna Mladina*, *Uradništvo Mladina On Line*, 7:15, наслов вести *Državni zbor sprejel t.i. tehnični zakon o izbrisanih*, од 26. 11. 2003.

⁴⁹ Из интервјуа од 27. 2. 2007.

⁵⁰ *Dnevna mladina*, *Uredništvo Mladina On Line*, вести: *Referendum o izbrisanih*, 21. januar 2004 | 8:05, *Referendum o zakonu o izbrisanih v nasprotju z odločbo ustavnega sodišča* 3. november 2003 | 16:38, *Referendum o izbrisanih lahko preprečijo le ponovna pogajanja in rešitev z ustavnim zakonom*, 27. januar 2004 | 8:15, *Dolgotrajna razprava o referendumu o izbrisanih*, 30. december 2003 | 14:28, *Vložena zahteva po razpisu referenduma o izbrisanih*, 3. december 2003 | 7:40, *Na referendumu večinsko proti uveljavitvi tehničnega zakona*, 5. april 2004 | 7:20, *Bojkotirajmo ksenofobijo in nestrpnost*, april 2004 | 11:15, *Referendum o izbrisanih naj bi bil 15. februarja*, 31. december 2003 | 8:15, *Referendumsko vprašanje o izbrisanih v presojo ustavnemu sodišču*, 8. december 2003 | 13:27, *Državni zbor bo drevi vnovič odločal o popravi krivic izbrisanim*, 25. november 2003 | 7:35, *Opozicija zahteva razpis predhodnega referenduma o sistemskem zakonu o izbrisanih*, 27. avgust 2004 | 7:45, *Referendumsko vprašanje glede sistema zakona v nasprotju z ustavo*, 20. april 2004 | 15:40.

⁵¹ Види напомену 50.

⁵² „Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. Tujski in državljanski statusi. Tiskovna konferenca Urada za upravne notranje zadeve.“ Иначе, у зависности од извора, број се креће

“Будући да је у последње време пажња медија доста усмерена на категорију особа које су 26. 2. 1992. биле ‘избрисане’ из регистра сталног становништва, потребно је ради разјашњења тог питања појаснити следеће: ради се о особама које су у РС имале до 26. 2. 1992. пријављен стални боравак и све су биле држављани бивших република СФРЈ, које нису предале молбу за словеначко држављанство – или зато што то изричито нису желеле или из других разлога. Чињеница је да су те особе, у складу са важећим законима (Уставни закон за извођење базичног уставног акта о самосталности и независности РС и члана 81 Закона о странцима – оба акта су почела да важе 25. 6. 1991), постале странци. У складу са тада важећим законом о странцима, морале су да у РС уреде статус странца. Године 1999. Уставни суд РС одлучивао је о законитости таквог уређења и пресудио да законодавац мора да прихвати пропис који би одредио услове за добијање дозволе за стални боравак у РС, а требало је да ти услови буду блажи од оних који важе за друге странце који се тек усељавају у РС. Зато је био прихваћен ЗУСДДД, који је одредио суштински блаже услове, при чему је ограничио рок за предавање молбе на само три месеца (рок је истекао 29. 12. 1999.). Особе које су предале молбу по поменутом закону добијају, одн. добиле су дозволу за стални боравак странца, а не држављанство. Пошто се у јавности појављују различите цифре о томе колико има таквих особа, од 130 000 до 83 000, Министарство унутрашњих послова је помоћу управних јединица проверило стање и утврдило да је у регистру сталног становништва на дан 25. 2. 1992. било 29 064 таквих особа. Од њих је након 25. 2. 1992:

- 7 339 добило словеначко држављанство по основу уобичајене натурализације,
- 4 210 добило дозволу за стални боравак странца,
- 2 551 добило дозволу за привремени боравак странца.

Укупно је, дакле, свој статус у РС уредило 14 100 особа, а утврђено је и то да је:

- 9 528 особа одјавило стални боравак пре 26. 02. 1992,
- 1 231 особа одјавила боравак после 25. 02. 1992.

У регистру остаје још 4 205 особа које нису ни на који начин уредиле свој статус. За те особе ће Министарство унутрашњих послова утврдити да ли се још увек налазе на територији РС и, у случају да ту живе, проучити могућности за трајније решење њиховог статуса, или помоћу измене ЗУСДДД – помоћу

од 130 000 (INF Report: Slovenia 2001) до ниједног (неки посланици РС, према којима брисања никад није било).

продужења рока за предавање молбе, односно помоћу измена Закона о држављанству РС” (прев. М. С.).

Када се од укупног броја 29 064 одузме број оних који су се одјавили (9 528 и 1 231), долази се до броја 18.305, што је истовремено збир особа које су некако уредиле свој статус (14.100) и оних које то нису учиниле (4.205). Овај извештај је, према речима Матевжа Кривица, круцијалан зато што: „Званично потврђује брисање и први даје број особа које су избрисане“.⁵³

Дана 26. фебруара 1992. је 18 305 људи противуствано избрисано из регистра сталног становништва РС. После дуге борбе – како за голо преживљавање, тако и на правном тлу, већина је успела да добије неки правни статус. Колективних тужби против државних чиновника одговорних за избрис није било све до 2006. године, када су поднете Суду за људска права у Стразбуру. Истовремено слање тужби за одштету, написаних по јединственом обрасцу, иницијатива је коју је на савет Матевжа Кривица, у фебруару и марту 2007. године покренуо један део од приближно 4 000 избрисаних, који су у 2004. години добили допунске одлуке од Министарства унутрашњих послова.⁵⁴ Доношење тзв. системског закона за повратак свих права и за одштету и даље је под знаком питања.⁵⁵ Јавности још увек нису доступни сви подаци који су релевантни за овај проблем. Организације избрисаних, Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije и Civilna inicijativa izbrisanih aktivistov, према речима њихових садашњих председника – Марка Перака⁵⁶ и Александра Тодоровића,⁵⁷ обавезане су „Законом о чувању личних података“ да не издају информације о својим члановима. Државни органи и поједини чиновници узбуркају словеначку јавност повременим обелодањивањем података, али – услед несистематичности и контрадикторности – тиме још више доприносе мистификацији самог феномена.

Садашња словеначка десна влада дала је 2007. године Предлог уставног закона који би требало коначно да реши проблем избрисаних, а који је, међутим, противустан у већини својих тачака.⁵⁸ Овај предлог и даље није ратификован у словеначком парламенту, што значи да се ни после шеснаест година од брисања ништа није променило: избрисанима није објашњено зашто су избрисани, словеначка влада се није оградилa од брисања а није ни покренула истрагу, нити било какве поступке против евентуално одговорних

⁵³ Из интервјуа од 27. 2. 2007. године.

⁵⁴ Са конференције за штампу Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije од дана 27. 2. 2007. У тим допунским одлукама пише где су на територији РС поједине избрисане особе живеле од дана када су тамо ступиле до датума примања одлуке.

⁵⁵ Из интервјуа са Матевжом Кривицем, од дана 27. 2. 2007.

⁵⁶ Из интервјуа од 27. 2. 2007. године.

⁵⁷ Из интервјуа од 28. 2. 2007. године.

⁵⁸ Kogovšek, N., *Izbrisani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države*, u Bezec, B., (ur.), *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, Študentska založba, Ljubljana, 2007. године.

за тај чин, избрисанима нису враћена права ретроактивно, већ само она која добијају и други странци који су се тек пре десетак година доселили у РС, нема назнака извињења владе за брисање нити за одштете.

Резимирано, цела процедура брисања из регистра сталног становништва РС, од 26. фебруара 1992. до данас остаје, што се става и поступака законодавног тела тиче, обавијена велом тајни. Иако су у јавност доспели многи документи, од упутства за спровођење Закона о странцима, директора управе за управно-правне послове Славка Дебелека, од 27. фебруара 1992. године, о „рашчишћавању евиденција“, преко препоруке министра унутрашњих послова Игора Бавчара, од 4. јуна 1992. године, да се одузму већ добијена права онима који нису тражили словеначко држављанство у прописаном року, до небројених судских одлука и сведочења избрисаних, те извештаја међународних организација које се баве кршењима људских права у РС, крај овог проблема се не види. Не зна се ни тачан број оштећених, од којих су неки, да поновим, умрли – што због депортација у ратом захваћена подручја, што због несносних услова за живот, нити је установљен целокупан спектар кршења права загарантованих уставом РС и међународним конвенцијама. Међутим, у светлу тренутне политике ЕУ по питању регулисања држављанства, дозволе сталног или привременог боравка, запослења и сл. на њеном тлу, РС није никакав изузетак. Као што је казала правница из једне невладине словеначке правне групе, ЕУ се бави само кршењем људских права у свету. а не у свом „дворишту“. Зато се дозвољава доношење закона којима се ограничава могућност удруживања чланова породица миграната (најновији и најригіднији пример је Француска, са генетским утврђивањем сродства), дозвољава се директива о затварању илегалних миграната у трајању од 18 месеци (иако нису криминалци), након чега у већини случајева имају само две могућности (на неколико стотина људи, само једно или двоје добију статус избеглице или азил): депортација или пуштање на „слободу“ без икаквих документа. На тај начин се ствара огроман слој обесправљених људи, који су принуђени да се баве најризичнијим и, наравно, илегалним пословима, само да би преживели. Са друге стране, држава не мора да за њих гарантује ни у социјалном, ни у здравственом, ни у пензионском, ни у било ком другом погледу. Зато не чуди велики број протеста који се у последње вереме организују широм ЕУ, у којима се захтева основно поштовање људских права, од којих је једно и то да свако може слободно да се креће и бира место становања. Разлике између држављана и недржављана достижу алармантан ниво. Овим радом сам желела да прикажем пример таквог деловања са правног становишта, на основу кога се могу наслутити све тешкоће оних који су искључени само зато што су, према неким потпуно арбитрарним (у светлу људских права, али не и социјалнополитичког контекста) критеријумима, представљени као претња националном систему и „интересу“ државе.

Извори и литература:

Dedić, J., Jalušić, V. i Zorn, J., *Izbrisani: organizirana nedolžnost in politike izključevanja*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2003.

Kogovšek, N., *Izbrisani. Predlog ustavnega zakona kot negacija pravne države*, u Beznec, B., (ur.), *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, letnik XXXV, št. 228, Študentska založba, Ljubljana, 2007.

Komel, M., *Karavana izbrisanih*, u Beznec, B., (ur.), *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, XXXV, št. 228, Študentska založba, Ljubljana, 2007.

Mekina, I., *Izbris izbrisa*, u Beznec, B., (ur.) *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, XXXV, št. 228, Študentska založba, Ljubljana, 2007.

Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. Tujski in državljski statusi. Tiskovna konferenca Urada za upravne notranje zadeve. 19.6.2002.

Одлука Уставног суда Републике Словеније, Уradni list Republike Slovenije 14/1999, од дана 12. 3. 1999.

Одлука Уставног суда Републике Словеније, Уradni list Republike Slovenije 36/2003, од дана 16. 4. 2003

Pistotnik, S., *Kronologija izbrisa 1990-2007*, u Beznec, B., (ur.) *Zgodba nekega izbrisa*, Časopis za kritiko znanosti, XXXV, št. 228 Študentska založba, Ljubljana, 2007.

Temeljna ustavna listina, člen 4, Уradni list Republike Slovenije št.1, leto I, 25. 6. 1991.

Закон о држављанству, Уradni list Republike Slovenije št.1, leto I, 25. 6. 1991.

Закон о странцима, Уradni list Republike Slovenije št.1, leto I, 25. 6. 1991.

Закон о уређивању статуса држављана других држава наследница бивше СФРЈ у Републици Словенији, Уradni list Republike Slovenije 61/1999, 30. 7. 1999.

www.mladina.si/

www.policija.si/si/organiziranost/uup/centujce.html

www.varuh-rs.si/

Marta Stojić

Who are the Erased? A Politics of Exclusion in Slovenia

Key words:

the erased, court rulings, laws,
consequences of erasing

“The erased” is a local term for an administrative category of people that includes 18.305 individuals in Slovenia. In 1992 they were “erased” from the registrar of population with domicile in Slovenia due to legal regularities which required an application for a Slovenian citizenship in timely manner. Later decisions of the Constitutional Court of Slovenia confirmed irregularity of this act. The paper presents a history of the erased and a brief review of the current state in legal sense.